

3. Gusejnova E.I., Lukyanova Yu.M. Neformalna osvita yak vazhlyvyj element bezperervnoyi osvity [Non-formal education as an important element of lifelong education]. Pedagogichesky'e nauky: Strategycheskiye napravlenyya reformyrovanyya systemy obrazovanyya – Sumskiy nacionalnyj agrarnyj universytet, 2012. – Available: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/-Pedagogica/4_106261.doc.htm (accessed 09.10.2015).
4. Derkach A.A. Akmeologicheskij slovar [Acmeological dictionary]. pod obshh. red. Derkacha A.A. // Akmeologicheskij slovar. 2-e izd.– M. : Izd-vo RAGS, 2005. - 161 p. (In Russ.).
5. Zajchenko I.V. Pedagogika [Pedagogy]. Navchalnyj posibnyk dlya studentiv vyshhyx ped. navch. zakladiv, 2-e ed. – K. : «Osvita Ukrainy», «KNT», 2008. – 528 p.
6. Zinchenko S.V. Neforma`na osvita doroslyx: psihologichnyj kontekst [Non-formal adult education: the psychological context]. Pedagogichni innovaciyi: ideyi, realiyi, perspekty`vy`. Ser. Pedagogika. – 2014. – Vol. 1. – Pp. 87-93.
7. Zinchenko S.V. Socialno-psihologichni aspekty texnologij osvity doroslyx [Socio-psychological aspects of technology adult education]. Suchasni texnologiyi osvity doroslyx: posib. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2013. – Pp. 103 – 135.
8. Kobernyk O.M. Organizaciya vixovnogo procesu na zasadaх psihologo-pedagogichnogo proektuvannya [The organization of educational process on the basis of psycho-pedagogical design]. Pedagogicheskie nauki. Ser. Metod. osnovy vospit. processa. – 2010. – Available: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pedagogica/66947.doc.htm (accessed 14.04.2015).
9. Maksymenko S.D. Zagalna psihologiya [General psychology]. Navch. posibnyk. – K.: Centr uchbovoyo literatury, 2008. – 3 ed., rev. and ad. – 272 p.
10. Maksymyuk S.P. Pedagogika [Pedagogy]. Navch. posibnyk. – K.: Kondor, 2005. – 667 p.
11. Pavelkiv R.V. Zagalna psihologiya [General psychology]. Zagalna psihologiya: pidruch. -K.: Kondor, 2009. – ed. 3, ad. –576 p. – Available: http://libfree.com/145241114-psihologiyazagalna_psihologiya__pavelkiv_rv.html (accessed 14.03.2016).
12. Panok V.G. Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku praktychnoyi psihologiyi v Ukraini. Avtoref., dok. psych. n. [Theoretical and methodological basis for the development of practical psychology in Ukraine. Doc.psych.sci. author.] In-t psihologiyi imeni G.S. Kostyuka NAP Ukrainy`. - K. -2011. – 28 p.
13. Petrovskij A.V. Psihologicheskij slovar [Psychological dictionary]. M.: Politizdat - 1990. – 2 ed., rev. and ad. – 494 p. (In Russ.).
14. Sigayeva L.Ye. Sutnist i karakterystyka texnologij navchannya doroslyx [The essence and characteristics of technologies for adult learning]. Suchasni texnologiyi osvity doroslyx: posib. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2013. – Pp. 70 – 102.
15. Suhomlinskij V.A. Sto sovetov uchitelju [One hundred tips for teacher] – Available: <http://www.klex.ru/bap>. (accessed 25.08.2015). (In Russ.).
16. Xatunceva S.M. Samorozvytok yak komponent samovdoskonalennya vchytelya [Self-development as a component of self-improvement of teachers]. Pedagogika ta psy`xologiya: zb.nauk.pr. –Xarkiv: XNPU im. G. S. Skovorody`, 2014 – Vol. 45 – Pp. 168 – 179. – Available : <http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/psyped/article/view/1413> (accessed 23.03.2015).

УДК 37.091.39

О. В. ТОЛСТОВА

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ХОЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ В ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Досліджено взаємозв'язок проблем холізму та гуманітарності шляхом зіставлення відповідних освітніх парадигм. Розкриті особливості сучасного новаторського напрямку «холістична педагогіка», в межах якого розробляється концепція цілісної освіти. Розглянуто ідеї гуманітаризації через призму формування холістичного уявлення про навколишній світ і людину. Визначено мету, зміст і результат цілісної освіти та гуманітаризації освіти як процесів, пов'язаних із спеціально організованою діяльністю. Проведено аналіз особливостей змісту обох процесів у контексті їх гуманістичної спрямованості. Представлено деякі напрями використання ідей холістичного підходу в гуманітаризації шкільної освіти з позиції рівноваги, включеності кожного та зв'язку як основних принципів холістичної освіти.

Ключові слова: холізм, цілісність, гуманітарність, гуманітаризація, холістичний підхід, освіта, особистість.

ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХОЛИСТИЧЕСКОГО ПОХОДА В ГУМАНИТАРИЗАЦИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Исследована взаимосвязь проблем холизма и гуманитарности путем сопоставления соответствующих образовательных парадигм. Раскрыты особенности современного новаторского направления «холистическая педагогика», в рамках которого разрабатывается концепция целостного образования. Рассмотрены идеи гуманитаризации через призму формирования холистического представления об окружающем мире и человеке. Выделены цели, содержание и результат целостного образования и гуманитаризации образования как процессов, связанных со специально организованной деятельностью. Проведен анализ особенностей содержания обоих процессов в контексте их гуманистической направленности. Представлены некоторые направления использования идей холистического подхода в гуманитаризации школьного образования с позиции равновесия, включенности каждого и связи в качестве основных принципов холистического образования.

Ключевые слова: холизм, целостность, гуманитарность, гуманитаризация, холистический подход, образование, личность.

O. TOLSTOVA

PROBLEM OF USING HOLISTIC APPROACH TO THE HUMANITARIZATION OF SCHOOL EDUCATION

This article analyses the relationship of holism and humanitarian problems by comparing the educational paradigms developed. It focuses on the features of modern innovative directions "holistic pedagogy" in which the concept of holistic education is being developed. The idea of humanitarization through the formation of a holistic view of natural world and man is discussed. The objectives, content and the result of a holistic education and humanitarization of education as processes associated with specially organized activities are determined. The analysis of the specific content of both processes in the context of their humanistic orientation is carried out. Practical use of the ideas of holistic approach to the humanitarization of the school from a position of equilibrium, the importance of everybody and communication as the basic principles of holistic education are presented.

Key words: holism, integrity, humanitarian, humanitarization, holistic approach, education, personality.

Соціокультурні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві завдяки зростанню значимості людського фактора, посилюють науковий інтерес до проблеми взаємодії різних культур та їх взаємопроникнення в освітній простір. Важливого значення при цьому набуває орієнтація змісту шкільної освіти на гуманітаризацію, що передбачає комплексне поєднання гуманітарних, природничо-наукових та технічних знань як сукупності цілісних знань про людину [5, с. 13]. Останнє зумовлює потребу використання методологічного принципу холізму (грец. holos; англ. holism – увесь, цілий) в змісті гуманітаризованого освітнього процесу, пов'язаного з навчанням цілісної особистості та забезпеченням цілісного розвитку її можливостей у всіх сферах життя [12, с. 793].

Аналіз наукової літератури свідчить, що питання цілісності розглядали мислителі різних часів (Г. Гегель, Е. Гусерль, І. Кеплер та ін.). Ідеї цілісності зустрічаються у соціальній філософії (Е. Дюркгейм, Н. Луман та ін.), філософії науки (тези Дюгема-Куайна та Куна-Фейєрабенда) та різних сучасних філософських підходах (інтегративний, особистісний, синергетичний, системний тощо).

Холізм, як когнітивний прийом, достатньо широко використовується в психології (М. Даймонд [6], В. Деглін), біології й медицині (А. Майер-Абіх, Дж. Холдейн), фізиці (В. Корнілов, Г. Степп). Проблемі цілісності в педагогіці присвячено дослідження вітчизняних (О. Дубасенюк, О. Вознюк [7], Т. Поплавська [13]) і зарубіжних (Г. Гарднер, Д. Міллер [11] та ін.) вчених.

Активний розвиток ідей холізму сприяв створенню холістичної педагогіки – сучасного новаторського напрямку, в межах якого розробляється концепція холістичної (цілісної) освіти. Однак питання застосування методологічного принципу холізму в гуманітаризованому освітньому процесі вивчено недостатньо.

Метою статті є окреслення можливостей використання ідей холистичного підходу в проблемі гуманітаризації шкільної освіти.

Історична традиція підтверджує тісний взаємозв'язок проблем холізму та гуманітаризації, основні позиції яких беруть початок в гуманістичній психології (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) [9, с. 112], а відтак, зорієнтовані на людину як неповторну унікальну цілісність.

У холистичній філософії проблема цілісності є найвищою категорією, що синтезує суб'єктивне й об'єктивне, матеріальний і духовний світи та є останньою реальністю буття. Південноамериканський філософ Я. Сметс, який вперше запровадив термін «холізм» (1926 р.), висунувши формулу: «Ціле більше за суму його частин», виразом холізму вважав процес еволюцій, що породжує нові об'єкти як цілісності. Отже, за холистичного підходу (англ. holistic – цілісний, цілий), що вживається для окреслення цілісного органічного розуміння явищ [12, с. 793], людська особистість стає вищою формою цілісності та розглядається як складна психічна система зі своєю структурою та внутрішньою будовою [16, с. 160]. Відповідно гуманітарність (лат. humanitas – людська природа, освіченість; людство), від якої походить проблема гуманітаризації, зорієнтована на розвиток людини як соціокультурної істоти природи й суспільства [10, с. 13].

Ідеї холізму й гуманітарності в педагогічній науці, що набули важливого значення в другій половині ХХ ст. завдяки їх спрямованості на подолання технократичних традицій, сприяли переорієнтації освіти на людину як істоту соціальну та духовну [1, с. 34]. Зокрема, холистична парадигма освіти спирається на ідеї концепції «ноосферної освіти», що поєднує природоорієнтовані й персонорієнтовані педагогічні підходи та ґрунтується на досягненнях і напрацюваннях гуманітарного знання (філософської антропології, філософії життя, екзистенціалізму та ін.) як центральної ідеї гуманітарності, а відтак, гуманітаризації освіти [13]. При цьому, враховуючи той факт, що гуманітарне знання, на відміну від наукового, завжди відкрите й потребує розвитку, принциповою особливістю гуманітарної парадигми є визнання складності, суперечливості, невичерпності й постійної мінливості людського в людині [10, с. 14].

Для представлення можливостей використання проблеми цілісності в гуманітаризації ефективним вважаємо вивчення взаємозв'язку холистичної освіти та гуманітаризації освіти як процесів, пов'язаних із спеціально організованою діяльністю. Системний підхід до розгляду їх сутності дозволяє визначити мету, зміст і результат цих процесів, аналіз та зіставлення яких дасть можливість окреслити напрями використання цілісного (холистичного) підходу в змісті гуманітаризованого освітнього процесу.

Холистична педагогіка, як сучасний новаторський напрям у педагогічній науці, пов'язаний з основоположними джерелами сенсу і прагне об'єднати кожну особистість з тим оточенням, з якого з'являється сенс: фізичний світ, біосфера, сім'я, місцева історична спільність, культура, релігія і Космос [8, с. 227]. Відтак, метою холистичної освіти стає розвиток дитячої креативності, уяви, самопізнання, співчуття, соціальних навичок і емоційного здоров'я [17, с. 153]. Метою гуманітаризації освіти є формування особистісної зрілості учнів та розвиток їхніх творчих здібностей в процесі активізації загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання [2, с. 77].

Орієнтація проблем холізму та гуманітаризації в освіті на формування і різнобічний творчий розвиток особистості в усьому різноманітті їх зв'язків і відносин з навколишнім світом дає можливість розглядати зміст обох процесів у їх взаємозв'язку. Так, зміст холистичної освіти розкривається завдяки її принципам, які найбільш повно в своїй книзі «Холистична освіта. Педагогіка передчуття» (Торонто, 1990) проаналізував прибічник цілісного підходу Д. Міллер [11]. До головних принципів холистичної освіти канадський педагог відніс рівновагу, включеність кожного і зв'язок.

Принцип рівноваги в холистичній освіті передбачає гармонійне поєднання розумового розвитку з емоційним, фізичним, естетичним, творчим (креативним) і духовним [11]. Враховуючи ще, що людина з холистичної точки зору є істотою насамперед духовною і душевною, а вже потім матеріальною, прибічники засад цілісної педагогіки акцентують важливість культивування духовності, що не підпорядкована винятково релігійному розумінню, а має більш загальне значення й постійно еволюціонує. З позиції єдності, нерозривності й пріоритету духовності холистична школа наголошує на тому, що світ є динамічним балансом різних сил (світла й тіні, радості й страждання, розуму й матерії, гуманного й негуманного тощо) [8, с. 226].

Реалізація зазначеного принципу передбачає врахування індивідуальних особливостей школярів, зокрема, вивчення проблеми міжпівкулевої асиметрії, оскільки гармонійний розвиток особистості неможливий без одночасної взаємодії лівої півкулі головного мозку, яка відповідає за засвоєння академічних знань з правою, що керує творчою діяльністю (відчуттям ритму, нахилами до малювання та ін.) [6, с. 125.].

Зміст гуманітаризації освіти в контексті вказаного принципу спрямований на подолання вузькості та однобокості мислення учнів шляхом включення гуманітарної домінанти в усі компоненти освітнього процесу [14, с. 72]. Такий підхід передбачає посилення емоційних компонентів навчання завдяки насиченню суспільно-гуманітарних, природничо-математичних і технічних дисциплін культурологічною, людською й світоглядною проблематикою.

Враховуючи зазначене, принцип рівноваги через призму ідей холізму та гуманітаризації вимагає зміни акцентів змісту шкільної освіти стосовно її зближення з культурою, а також орієнтації на проблему гармонійного розвитку цілісної особистості. Отже, важливим напрямом реалізації ідей холізму в проблемі гуманітаризації освіти вважаємо використання вчителем концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини (Д. Боуген, М. Даймонд [6, с. 125]), сутність якої полягає у відборі таких видів навчальної діяльності, що сприяють активній, збалансованій роботі обох півкуль [3, с. 62], тобто, гармонійному поєднанню абстрактно-логічного й просторово-образного сприйняття навколишнього середовища.

Здійснення цього напряму можливе за рахунок використання гуманітарного потенціалу (культурно-історичного, ціннісно-інтегративного, морально-етичного, емоційно-оцінного, еколого-перетворювального, психолого-рефлексивного, естетико-ціннісного, креативно-діяльнісного) кожної навчальної дисципліни [5, с. 14], а також різних методів (метод парадоксів, метод софізмів, метод потенційно творчих задач, метод «Якби...», метод придумування, метод образного бачення та ін.), методичних прийомів (задач і кросвордів з гуманітарним змістом, «бліц»-ігор («Вчена рада», «Пантоміма», «Пошта» тощо) та засобів (музичного супроводу, образотворчого мистецтва, літературної мови) гуманітаризації освіти на певних етапах заняття згідно з діагностично поставленими педагогічними цілями. При цьому гуманітарно орієнтований матеріал не тільки допомагає задіяти одночасну роботу обох півкуль мозку, а й активізує емоційний центр в лімбічній системі мозку (тій частині, яка контролює емоції), що сприяє створенню нових зв'язків між емоціями та інформацією, а отже, швидкому та тривалому запам'ятовуванню необхідного матеріалу [6, с. 127].

Таким чином, використання концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку – ефективний напрям реалізації ідей холістичного підходу в змісті гуманітаризованого освітнього процесу, що сприяє всебічному розвитку здібностей учня, духовному і моральному його становленню.

Важливу роль у холістичній філософії відіграє проблема соціалізації особистості. Відтак, значимим принципом цілісної освіти стає включеність кожного, що передбачає побудову навчально-виховного процесу на основі діалогічності, партнерства, спільного творення, співпраці та взаємоповаги між його учасниками [11]. Орієнтація змісту освіти на розвиток інтелектуальних здібностей учня природним способом через пізнання світу, індивідуальний темп навчання, відсутність змагань за оцінки й звання, а також розмитість меж між спеціально організованими заняттями і повсякденною життєдіяльністю в холістичній школі сприяють створенню середовища емоційної комфортності та взаємодопомоги, в якому дитина має можливість найбільш ефективно розвивати свій потенціал [13].

Зазначений принцип реалізується завдяки застосуванню певних стратегій (громадсько орієнтованого навчання, професійно орієнтованого навчання, відкритого навчання, проектного навчання, спільного пошуку глибинного значення тощо), центральною ідеєю яких є діалогове спілкування як важливий чинник соціалізації особистості [8, с. 228].

Проблема гуманітаризації освіти відображає зростання ролі й значення людських відносин та взаємного прийняття учасників навчального процесу [4, с. 336.], тож її зміст у контексті зазначеного принципу передбачає «олюднення» міжособистісних відносин всіх учасників навчально-виховного процесу. Цей підхід вимагає орієнтації методичного інструментарію вчителя на розвиток особистості як суб'єкта творчої праці, пізнання й спілкування, зокрема, використання інноваційних методів (комунікативний, групової взаємодії, проблемно-культурознавчий, ігровий,

проектний та ін.) й діалогічних форм (урок-діалог, урок-диспут, урок-круглий стіл, урок-презентація, урок-проблемний стіл тощо) навчання.

Отже, принцип включеності кожного у контексті проблем холізму та гуманітарності в шкільній освіті полягає в орієнтації способу викладання навчального матеріалу на діалогічність як важливу концептуальну характеристику обох процесів, що передбачає зменшення частки інформаційно-узагальнюючого й актуалізацію проблемно-діалогового методу. При цьому ефективним напрямом реалізації ідей холізму в гуманітаризації освіти вважаємо використання варіативних технологій, зорієнтованих на взаємоприспосовування учнів і вчителів у процесі відкритого творчого пізнання світу у доброзичливій атмосфері.

Таким чином, проблема використання варіативних технологій як важливий напрям реалізації ідей холістичного підходу в змісті гуманітаризованого освітнього процесу, на нашу думку, сприятиме вихованню здорової, цілісної, зацікавленої, допитливої особистості, здатної до навчання в різноманітних мінливих ситуаціях.

Принцип зв'язку, що є наступним в холістичній освіті, вимагає використання в навчально-виховному процесі знань, заснованих на досвіді людини (досвід широкий, відкритий і необмежений, як життя) [7, с. 4], глибоке усвідомлення якого відбувається за рахунок прямого, активного експериментального зв'язку шкільного навчального матеріалу з життєвими процесами. При цьому основною засадою холістичної педагогіки є тісний зв'язок усіх навчально-виховних впливів з комплексом елементів, що становлять особистісну, соціально-економічну, культурну, екологічну сфери як на національному, так і глобальному рівнях. Реалізація зазначеної ідеї стає можливою лише за умови застосування міждисциплінарного підходу, що, на відміну від механічного споживацького сприйняття, забезпечує глибинніший спосіб пізнання світу [8, с. 227].

Зміст гуманітаризації освіти в контексті цього принципу орієнтується на підвищення рівня взаємодії гуманітарної та природничо-наукової сфер досліджень шляхом синтезу в навчально-виховному процесі гуманітарних, природничо-математичних і технічних знань. Зазначена взаємодія здійснюється через надання особистісного смислу навчального матеріалу, що сприяє формуванню в учнів знань, умінь і навичок аналізувати, продукувати та творчо використовувати гуманітарний потенціал предметів у різних сферах життя [14, с. 71].

З урахуванням зазначеного принцип зв'язку, з позиції цілісності та гуманітаризації шкільної освіти, передбачає зміну характеру пізнавальної діяльності щодо пояснення змісту на його розуміння (переживання смислів) за рахунок взаємозв'язку змісту навчальних предметів та їх максимального наближення до потреб учнів (прикладний і практичний характер знань). Такий підхід досягається шляхом використання різних об'єднуючих підходів (мультидисциплінарного, міждисциплінарного й трансдисциплінарного), а відтак, інтегрованого навчання, що вважаємо наступним напрямом реалізації ідей холізму в проблемі гуманітаризації шкільної освіти.

Так, за мультидисциплінарного підходу зміст навчального предмета розширюється знаннями з різних наук, що дає можливість використовувати не тільки гуманітарний потенціал предметів (завдання з історичним змістом, розповіді про роль вчених, уривки з художніх та музичних творів, репродукції картин та ін.), а й інформацію з суміжних наук (зокрема, природничо-наукового характеру), зумовлює отримання ґрунтовнішого знання та створення в учня природного інтересу до навчання [11].

Міждисциплінарний підхід побудований на основі зінтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін, об'єднаних однією темою або проблемою [2, с. 210]. Використання при цьому інтегрованих, міжпредметних, бінарних та різноманітних нестандартних уроків (уроки-творчі звіти, уроки-конкурси, уроки-рольові ігри, уроки-екскурсії), що проводяться учителями-предметниками спільно, на нашу думку, сприяє опануванню значного за обсягом навчального матеріалу в його цілісності та формуванню міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків.

Вивчення актуальних проблем, що стоять перед людською цивілізацією (збереження духовних цінностей, охорона навколишнього середовища, необхідність нового ставлення до природи тощо), вимагає здійснення широкого інтегрованого підходу в змісті освіти. Відтак, використання трансдисциплінарного підходу, що передбачає поєднання змісту багатьох предметів навколо великої соціально значимої теми сприятиме цілісному усвідомленню глобальних проблем, вихованню бережливого ставлення до природи й турботливого до один одного [11].

Отже, інтегроване навчання є дієвим напрямом реалізації ідей холістичного підходу в змісті гуманітаризованого освітнього процесу, що забезпечує розвиток глибоких і дієвих знань,

розумових операцій та досвіду творчої діяльності особистості. Гуманістично орієнтований зміст обох процесів підтверджує їх тісний зв'язок і може бути взаємозбагачений та доповнений один одним в межах цілісного гуманітаризованого навчально-виховного процесу.

Результатом холистичної освіти є виховання більш успішного й здорового, насамперед душевно і духовно, покоління [13], тоді як гуманітаризація освіти орієнтується на зростання творчої активності учнів, що проявляють прагнення до пізнання багатоманітних аспектів культури та встановлення гармонійних відносин з навколишнім світом [10, с. 13].

Використання холистичного підходу в змісті гуманітаризованого освітнього процесу завдяки гармонійній взаємодії всіх компонентів педагогічної системи (структурного, функціонального, гностичного, проектувального, конструктивного, організаторського, комунікативного) протягом усього періоду навчання сприятиме глибинному всебічному розвитку можливостей особистості в усіх сферах її життя.

Подальшого вивчення потребує ряд питань, пов'язаних з науковою розробкою поняттєвого апарату, пошуком та апробацією нових форм і методів гуманітаризації у цілісному навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бoryтко Н. М. Введение в педагогику толерантности: учеб. пособие для студентов пед. вузов / Н. М. Бoryтко, И. А. Соловцова, А. М. Байбаков. – Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2006. – 80 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Дем'яненко І. Ю. Гуманітаризація обучения геометрическому черчению студентов художественно-графического факультета : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / И. Ю. Дем'яненко. – М., 2003. – 162 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Добрускін М. Гуманізація як стратегічний напрям технічної освіти / М. Добрускін // Рідна школа. – 2001. – № 12. – С. 13–16.
6. Драйден Г. Революція в навчанні; пер. з англ. М. Товкало / Г. Драйден, Дж. Вос. – Львів: Літопис, 2011. – 541 с.
7. Дубасенюк О. А. Психолого-педагогічні орієнтири розвитку людини: інтегративний підхід / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – № 49. – С. 3–11.
8. Заболотна О. Холистична педагогіка як теоретичне джерело шкільної альтернативної освіти / О. Заболотна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – 2012. – Вип. 41. – С. 224–230.
9. История зарубежной психологии (30–60-е годы XX века): сборник / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1986. – 344 с.
10. Мацкайлова О. А. Гуманитарность и гуманитаризация образования / О. А. Мацкайлова // Образование и наука. – 2008. – № 5 (53). – С. 11–17.
11. Миллер Д. Холистическое образование: Педагогика предчувствия. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ps.1september.ru/articlef.php?ID=200205007>
12. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
13. Поплавская Т. Н. Холистическая парадигма образования как возможность выхода из антропологического кризиса / Т. Н. Поплавская. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-113/philosophy-of-education-113/16834-113-0509>.
14. Сікорський П. І. Принципи кредитно-модульної технології навчання / П. І. Сікорський // Вища школа. – 2004. – № 4. – С. 69–76.
15. Філософський енциклопедичний словник: довідкове видання / В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
16. Philosophical Sources of Holistic Education // Turkish journal of Values Education. – 2005. – № 3 (10). – P. 150–161.

REFERENCES

1. Borytko N. M. Vvedenie v pedagogiku tolerantnosti [Introduction to tolerance pedagogics]: ucheb. posobie dlya studentov ped. vuzov / N. M. Borytko, I. A. Solovtsova, A. M. Baibakov. – Volgograd: Izd-vo VGIPK RO, 2006. – 80 s.
2. Honcharenko S. U. Ukrayinskyy pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. U. Honcharenko. – K.: Lybid, 1997. – 376 s.

3. Demyanenko I. Yu. Gumanitarizatsiya obucheniya geometricheskomu chercheniyu studentov khudozhestvenno-graficheskogo fakulteta: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 [Humanitarization of training in geometrical drawing of students of art and graphic faculty. Ph.D. dis.] / I. Yu. Demyanenko. – M., 2003. – 162 s.
4. Dychkivska I. M. Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative educational technology]: navch. posibnyk / I. M. Dychkivska. – K.: Akademvydav, 2004. – 352 s.
5. Dobruskin M. Humanizatsiya yak stratehichnyy napryam tekhnichnoyi osvity [Humanization as the strategic direction of technical education] / M. Dobruskin // Ridna shkola. – 2001. – # 12. – S. 13–16.
6. Drayden H. Revolyutsiya v navchanni [The revolution in education] [per. z anhl. M. Tovkalo] / H. Drayden, Dzh. Vos. – Lviv: Litopys, 2011. – 541 s.
7. Dubasenyuk O. A. Psykholoho-pedahohichni oriyentyry rozvytku lyudyny: intehtatyvnyy pidkhid [Psycho-pedagogical orientation of the person: an integrative approach] / O. A. Dubasenyuk, O. V. Voznyuk // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. – 2010. – # 49. – S. 3–11.
8. Zabolotna O. Kholistychna pedahohika yak teoretychne dzhereło shkilnoyi alternatyvnoyi osvity [Holistic education as a theoretical source of alternative education school] / O. Zabolotna // Psykholoho-pedahohichni problemy silskoyi shkoly: zb. nauk. prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. – 2012. – Vyp. 41. – S. 224–230.
9. Istoriya zarubezhnoi psikhologii (30-60-e gody XX veka) [The history of foreign psychology (30-60-ies of XX century)]: sbornik / pod red. P. Ya. Galperina, A. N. Zhdan. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1986. – 344 s.
10. Matskailova O. A. Gumanitarnost i gumanitarizatsiya obrazovaniya [Humanities and humanization of education] / O. A. Matskailova // Obrazovanie i nauka. – 2008. – № 5 (53). – S. 11–17.
11. Miller D. Kholisticheskoe obrazovanie: Pedagogika predchuvstviya [Holistic Education: Pedagogy apprehension] [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200205007>.
12. Noveishii filosofskii slovar [Newest Philosophical Dictionary] / sost. A. A. Gritsanov. – Mn.: Izd. V. M. Skakun, 1998. – 896 s.
13. Poplavskaya T. N. Kholisticheskaya paradigma obrazovaniya kak vozmozhnost vykhoda iz antropologicheskogo krizisa [Holistic paradigm of education as a way out of the anthropological crisis] / T. N. Poplavskaya [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-113/philosophy-of-education-113/16834-113-0509>.
14. Selevko G. K. Sovremennyye obrazovatelnyye tekhnologii [Modern educational technology]: ucheb. posobie / G. K. Selevko. – M.: Narodnoe obrazovanie, 1998. – 256 s.
15. Sikorskyy P. I. Pryntsyipy kredytno-modulnoyi tekhnolohiyi navchannya [Principles of credit-modular technology education] / P. I. Sikorskyy // Vyscha shkola. – 2004. – # 4. – S. 69–76.
16. Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk: dovidkove vydannya [Encyclopedic Dictionary of Philosophy: reference book] / V. I. Shynkaruk, Ye. K. Bystrytskyy, M. O. Bulatov ta in. – K.: Abrys, 2002. – 742 s.
17. Philosophical Sources of Holistic Education // Turkish journal of Values Education. – 2005. – № 3(10). – P. 150–161.